

Др ДЕЈАН ВУКИЋЕВИЋ
Народна библиотека Србије
Београд

УДК: 027.022:908(100)

О ПОЈМУ И ИЗУЧАВАЊУ ЗАВИЧАЈА

Сажетак: У раду је учињен покушај да се преко опште лексикографске, као и уже стручне литературе, дефинише појам завичаја, да се сагледа из што више углова, да се одреде категорије (нација, религија, језик, политичка организација, институције, администрација, физичко-географски опис, историја, културна историја, економија, етнологија, осећање припадности) које одређују његово значење. Проблематизује се одређивање граница завичаја, сагледава се и проучавање завичаја у Словенији, Совјетском Савезу (односно Русији), на англоамеричком подручју.

Кључне речи: завичај, проучавање завичаја, завичајни фондови

Уводна разматрања

Неизбројива уметничка дела бавила су се мотивом завичаја и то само по себи говори колико је овај феномен значајан. Људски креативни ум доспевао је до неслућених простора и прелазио незамисливе границе, али ако се мало боље погледа, као по правилу, уметници су достигали врхове свог стваралаштва управо онда када су се бавили оним што су најбоље познавали и што је значајно обележило њихове животе – детињством и локалним бојама завичаја (Гогољ, Пруст, Фелини, Кустурица...). Ако бисмо се задржали само на књижевно-уметничким делима и ограничили нашим ширим простором, књижевници као што су класици Милош Црњански, Иво Андрић, Меша Селимовић или савременици попут Давида Албахарија (Земун), Мирослава Цере Михајловића (Врање) итд. значајан број страна исписали су инспирисани завичајем. У хрватској књижевности

Мирослав Крлежа *Баладама Пејшарице Керемџуха* померио је књижевне границе и променио културне обрасце, доказујући да се на једном специфичном, локалном дијалекту могу стварати врхунска дела. У Немачкој се 1900. јавља читав покрет око часописа *Heimat* (=завичај) који инсистира на повратку националним вредностима, локалним пејзажима. У српској књижевности регионализам је приметан код већине писаца – Стевана Сремца, Сима Матавуља, Боре Станковића...^{1*}

Лексикографске дефиниције

Приликом консултовања основне референсне литературе о појму завичаја, наићи ћемо на следеће дефиниције: „Место са ближом околином где се неко родио и где је одрастао, родно место, родни крај; место, крај одакле неко или нешто потиче, води порекло.”² *Речник српскохрватскога књижевног језика* каже да је завичај „крај, предео где се ко родио, постојбина; отаџбина”³, а у најновијем *Речнику српскога језика*⁴ готово да је преписана претходна одредница из *Речника САНУ-а*.

Библиокарске дефиниције

Речници сами по себи морају давати уопштене дефиниције, међутим, нас појам завичаја занима конкретно, у смислу библиотечке струке.

1 В. одредницу: Pogačnik, Jože. Regionalna (zavičajna) književnost. *Rečnik književnih termina*. Beograd : Nolit, 1986; и текст истог аутора: О регионалним истраживањима : (могућности и границе). *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, 32, 2, 1983, стр. 181–196.

Вероватно као одјек *Heimat* покрета у Немачкој, и у Словенији почетком 20. века долази до окретања ка завичају: „Организовани почети ‘домознанства’, односно проучавања завичаја на мариборској територији сежу у доба народних ратова, на прелому века. У Марибору је 1902–1903. године постојао неформални словеначки ‘научни’ клуб. Његови чланови су се састајали једном недељно и расправљали о различитим питањима – између осталог и о оснивању домаћег историјског друштва.” Godina, Маја. *Nekaj misli o domoznanstvu in domoznanski dejavnosti na mariborskem območju*. *Etnologija in domoznanstvo*. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1989, str. 28.

* Цитате са словеначког превела Ана Ристовић, са руског Добрило Аранитовић, а са енглеског Љубица Павловић.

2 *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд : САНУ, 1968.

3 *Речник српскохрватског језика*. Нови Сад : Матица српска ; Загреб : Матица хрватска, 1990.

4 *Речник српскога језика*. Нови Сад : Матица српска, 2007.

Ако прођемо кроз литературу која се бавила овим појмом, на жалост, нећемо наићи на неку чвршћу дефиницију која би била сасвим задовољавајућа. Ево једног од тих покушаја да се дефинише појам завичаја уводећи категорију, у доброј мери нејасног, *датог места*: „Завичајност је према савременом научном схватању свеобухватни појам о ‘датом месту’ без хронолошких и тематских граница. ‘Дато место’ је географски и историјски тачно одређено (Срем, Војводина, Шајкашка). Оно је и тачно одређено административно подручје (Бачка жупанија, Дунавска бановина, Панчевачки срез, општина Ириг, Вршац, Суботица); насеље (Каћ, Сремска Каменица, Тарап, Черевих); природно-географска јединица

(Делиблатска пешчара, Дунав, Палићко језеро, Фрушка гора). Коначно, оно је и тачно одређен етничко-географски простор (Буњевци и Русини у Бачкој, Румуни у Банату, Словаци у Војводини). Наука о завичајности нема ни тематских ни хронолошких граница. Њу подједнако интересује и прошлост, и садашњост, и будућност свих наука и свих грана наука о ‘датом месту’ или које се изучавају у ‘датом месту’.”⁵ И нешто касније, дајући конкретан пример Сомбора, помало циркуларним дефинисањем, каже се: „Историјско-географски завичај чини она територија која је у прошлости била везана за завичај, а која се током историје мењала (Сомбор је од почетка 18. века био седиште Бачко-бодрошке жупаније, после 1. светског рата био је средиште сомборског среза и општине, која се данас знатно разликује од некадање. По овоме, дакле, у завичајну збирку Сомбора улази библиотечки материјал Бачко-бодрошке жупаније до 1918, Бачко-барањског округа до 1929, Сомборског среза до 1967. итд.)”^{6, 7}

⁵ Општа упутства за рад у завичајној збирци у библиотекама САП Војводине. *Библиошкарски годишњак Војводине : 1988, 1989*, стр. 3.

⁶ *Истио*.

⁷ На овом трагу је и текст Мирјане Анђелковић: „Појам завичаја везан за библиотечку грађу нема ни тематских ни хронолошких граница, ту су подједнако важни прошлост и садашњост, дакле, културна, историјска, друштвена, политичка и свака друга перспектива изучавања ‘датог места’. ‘Дато место’ може имати и променљиве границе у зависности од

Појам завичаја може се схватити у најширем дијапазону и кретати се од најмање микрообласти – села, засеока, насеља с једне стране, преко кварта или дела града, града, општине, предела, региона (састављеног из више градова и села), области, покрајине, републике. Као што се види, начини дефинисања су разнолики и иду од физичко-географских, преко административних, до историјских. Срна Вуковић-Мотл прави поделу завичајних збирки на локалне и регионалне: „Као најприкладнији критериј за одређивање територија завичајне збирке библиотеке су прихватиле административно-територијалну поделу земље. Локалне збирке тачно покривају подручје мјеста, било града или села, а регионалне уз мјесто обухваћају и околне општине или цијелу покрајину. Тако према опсегу територија завичајне збирке могу бити двојаке: локалне и регионалне. Регионалне се даље дијеле на субрегионалне – ако локална библиотека обухваћа и општине које с њоме граниче, и регионалне – ако обухваћа подручје цијеле покрајине... ..Radi тих се граница јавља посебан проблем; наиме, административне границе нису стабилне, подвргнуте су промјенама, те се подручје с временом може ширити, односно сужавати.”⁸ Данашња Русија, или некадашњи Совјетски Савез, добар су пример различитих нивоа завичајности.⁹

Међутим, и кад су у питању домаће прилике, сретћемо сличне случајеве: Библиотека Матице српске у свом саставу има Завичајни фонд који се односи на читаву покрајину; потом, неколико матичних библиотека покрива територију округа; затим, већина општинских библиотека у Србији које имају завичајне фондове односи се на територију саме општине; и, на крају, постоје изузеци као што су Турија, Надаљ или Мокрин који немају статус општине, али имају завичајне збирке.

Како утврдити границе завичаја, питање је које се унапред намеће и које ће условити концепцију завичајног фонда. Одговор, наравно, није једноставно добити и битно је унапред се помирити са чињеницом да је

njegovog položaja tokom istorije unutar političkih i državnih celina.” Anđelković, Mirjana. Dostupnost bibliotečkog materijala zavičajnih zbirki u matičnim narodnim bibliotekama. *Bibliotekarstvo – tradicija i promene : XIII skupština Saveza društava bibliotekarskih radnika Jugoslavije, Aranđelovac, maj 1990*. Beograd : Savez društava bibliotekarskih radnika Jugoslavije, 1990, стр. 98.

8 Vuković-Mottl, Srna. Zavičajne zbirke. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 21, 1–4, 1975, стр. 18.

9 Ево како Н. Н. Кушнарeнко прави поделу дисциплина које с различитих територијалних аспеката проучавају завичај: „Библиотeкарство државе (државно-територијални комплекс: држава, република), регионално библиотeкарство (регионално-територијални комплекс: регион, зона, крај у његовом административном значењу), локално библиотeкарство (локално-територијални комплекс: микрорејон, село, град, област).” Кушнарeнко, Н. Н. Региональные центры по обеспечению краеведения. *Советское библиотeковeдение*, 4, 1990, стр. 52.

прецизну границу завичаја немогуће утврдити.¹⁰ Ако прихватимо лексикографску одредницу о завичају као месту „са ближом околином где се неко родио и где је одрастао”, врло лако је можемо релативизовати запитавши се како одредити прецизне границе завичаја, када се крај једног појединца само делимично подудара са крајем другог, али и крајем трећег, па и оног десетог или н-тог. Свака јединка, углавном, идентитет стиче пре свега преко породице, улице, кварта, потом насеља (било села или града), регије, државе, па и континента... да се за ову прилику зауставимо овде.^{11, 12}

Најмањи заједнички садржалац завичаја

Да кренемо од једног једноставног питања које ће свакако захтевати компликован одговор: шта је то што спаја припаднике истог завичаја?

Нација и религија. Припадност некој нацији или религији може, али не мора бити од пресудног значаја за доживљавање завичаја. Данас је све мање територија које су у етничком и религијском смислу монолитне.

¹⁰ Ни руска наука која је у овој области постигла значајне домете често нема одговоре на нека питања: „Термин ‘крај’ у локалном библиотекарству има велики не само теоријски већ и практични значај. Ефективност радова посвећених локалним срединама умногоме зависи од величине проучаване територије која је предмет проучавања. Поменути проблем има посебан значај у завичајној библиографији. Од прецизног одређења граница ‘краја’ зависи правилно тумачење појма ‘завичајна литература’, ‘завичајна библиографија’, а у крајњем резултату – организација завичајног библиотечког апарата, израда и практична вредност завичајних библиографских приручника, ефикасност информатичког услуживања научних радника, стручњака за народну привреду и културу. Међутим, међу библиографима не постоји јединствено мишљење о овом најзначајнијем проблему. До сада стручњаци различито одређују територијалне границе појма ‘завичајна делатност библиотеке’, понекад се овај термин проширује чак на територију савезне републике, што нам се чини погрешним. С тим у вези од посебног је значаја прецизно разграничење између појмова ‘библиографија литературе о савезној републици’. Нема довољно јасних упутстава о томе који круг штампаног материјала треба уврстити у завичајну литературу. Испоставља се на крају да завичајни каталози и библиографски приручници каткада обухватају грађу чији је завичајни аспект веома споран.” Мамонтов, А. В.; В. Николаев; Н. Н. Шерба. Нерешенные проблемы краеведения. *Библиотекарь*, 6, 1972, стр. 18.

¹¹ Овде се не смеју, наравно, испустити из вида и духовне категорије као што су нација, религија, сексуално опредељење и сл.

¹² „Као што видимо, распон при установљењу граница краја је велики: од улице до административног рејона, од локалне околине до области, од села до републике, па чак и државе. И то није случајно јер је појам ‘крај’ до извесног степена услован појам.” Кушнаренко, Н. Н., *нав. дело*, стр. 50.

Језик. Ако бисмо кренули од општих ствари и рекли да је то пре свега језик, не бисмо много погрешили. Становници одређеног подручја споразумевају се на одређеном језику, међутим, постоје и вишејезичне средине какве су, рецимо, пограничне (Димитровград, Вршац, Суботица...) где се говоре два, па и више језика, или средине где у већем броју живе Власи и Роми, на пример, који се међусобно, али и са осталима, споразумевају на својим језицима. Дакле, ни пример језика као обједињујућег фактора није најбољи.

Институције. Вртић, школа, административне канцеларије, гробље, корзои и места за провод, радно место, локације су где се формирају и социјализују личности.¹³

Физичко-географски опис. Предел, крајолици, били они привлачни као реке, језера, излетишта, шуме, узвисине где се мештани окупљају и проводе, или непривлачни као крш, гудуре, мочваре, пешчаре, ледине, чине најпостојанији и најпрепознатљивији део краја. Куће, зграде, верски објекти, мостови, путеви дуготрајни су, али пропадљиви, измењиви. Када смо дуго одсутни из краја, прво се на њима уоче промене.

Историја краја. Људи који су заједно поделили судбоносне трептукте и чији су преци на истој територији то чинили, везани су невидљивим концима. Посматрано са историјског аспекта, али са друге стране, завичај је у историјском смислу веома променљива категорија. Мењају се границе општина, срезова, па и држава.

Етнологија краја. И локални обичаји, веровања чине споне међу становницима једног подручја. По њима се они одликују од других, то је оно што их чини посебним.

Осећање припадности крају. Ово је свакако духовна категорија која често измиче јасном дефинисању. Осећај припадности је природен свим облицима живота.

Када се све карактеристике обједине, долази се до чињенице да свака локална заједница, осим писаних, има и неписане законе, а самим тим и интересе које жели да оствари и који је обједињују.

¹³ Г. Шилих наводи шта све човека може везивати за завичај: „Љубав према родитељима и рођацима, према дому, људима као и различитим предметима и појавама, пријатељство из младости, матерњи језик, домаћа песма, начини рада, облачења и видови исхране, одлике на основу којих се неки домаћи крај заиста или само привидно разликује од другог итд. У завичају, а, преко њега и у домовини, јесу корени сваког нашег човека, у њему он доживљава радост и тугу, понос и огорченост. У њему се развија она дубока оданост, која нас оспособљава и за најтеже жртве.” Šilih, Gustav. O pouku domoznanstva. *Pedagoški zbornik*, 2, 1955, str. 83.

Дефиниција у *Методском ујуйсїву*

У *Методском ујуйсїву* за формирање и вођење завичајних фондова у ојшїинским народним библиотекарма Десанка Стаматовић, наглашавајући да у до сада познатој стручној литератури не постоје прецизна правила о „територијалном и садржајном опсегу завичајних фондова”, а говорећи о територији завичаја, каже следеће: „То је сложен задатак, с обзиром да су се током историје мењале административне границе општина, срезова, округа – региона, па је нужно уважавати све територијалне промене, будући да су оне утицале на политички, друштвено-економски и културни живот једне територије. Стога границе завичаја треба одређивати географски, историјско-географски и етничко-географски.

– Географску територију завичаја чине геофизичке, политичке и административне целине у садашњем времену.

– Историјски завичај чини она територија која је у прошлости била везана за завичај, а која се током историје мењала.

– Етнички завичај чини ону територију која је везана за један део народа и народности, удаљен од територије где живи народ или народност, који се не поклапа са географском и историјско-географском територијом.”^{14, 15}

¹⁴ Стаматовић, Д. Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским народним библиотекама. *Глас библиотеке*, 11, 2004, стр. 20. Други део овог цитата преузет је из Општих начела за неговање библиотечких завичајних збирки у библиотекама САП Војводине, в.: Чурчић, Марија. Проблеми завичајних збирки САП Војводине и завичајна збирка Библиотеке Матице српске. *Библиотекар*, 29, 1–3, 1977, стр. 59–69.

¹⁵ „Као што видимо, распон при установљењу граница краја је велики: од улице до административног рејона, од локалне околине до области, од села до републике, па чак и државе. И то није случајно јер је појам ‘крај’ до извесног степена услован појам.

Разјашњавање граница ‘краја’ има два аспекта: 1) избор обележја ради дефинисања појма ‘крај’: административни, географски, економски, културно-историјски, национални; 2) установљење територијалне распрострањености ‘краја’, тј. величине (граница) територије коју обухвата. Двадесетих година није постојала сагласност о томе које обележје представља основу дефинисања појма ‘крај’. Неки завичајни библиотекар су били присталице одређивања ‘краја’ на основу старе административно-територијалне поделе. Други су административну поделу тумачили као ‘вештачку’ и нису сматрали сврсиходним да је узму за основу установљивања територијалних граница завичајне библиографије. Овде сусрећемо имена стручњака А. Н. Турунова и П. К. Казаринова. А. Н. Турунов је био иницијатор научне разраде појма ‘крај’ у завичајној библиографији. Фебруара 1924. г. на

Арбитрарно дефинисање

Завичај појединца ретко ће се подударити са неком административном, историјском или етничком целином, он ће увек бити специфичан, јединствен, како би рекли Бученков и Кушнаренко – услован. Међутим, како се ми не можемо бавити појединачним већ општим случајевима, то је, судећи према досадашњим искуствима, најбоље на арбитражан, али, с аспекта библиотечких завичајних фондова, одмерен начин одредити границе завичајног фонда.¹⁶ У нашим приликама, и то се кроз дуги низ година показало као најефикасније, најбоље би било да граница буде административна и то на нивоу **општине**.¹⁷ *Закон о библиотекарској*

скупштини Московског одељења библиографске комисије ЦБК он је поднео реферат под насловом 'Размере библиографских радова према територијалном обележју. (Шта треба подразумевати под библиографијом локалне средине)'. Реферат, на жалост, није сачуван али нам је познат на основу записника који је водио П. К. Казаринов.

П. К. Казаринов се слагао с мишљењем А. Н. Турунова о несврхисходности коришћења административног обележја у завичајној библиографији и са своје стране је предлагао да се појам 'крај' дефинише на основу економских и географских обележја.

Он [Здобнов] је истакао да 'појам *крај* нема прецизну дефиницију. То је територија ограничена према неком обележју: географском (на пример, Алтај), националном (Тунгуски крај), културно-историјском (Кијевска област), административно-политичком (Казахстан), економском (Металуршки Урал)'.¹⁸

К. В. Сивков у реферату 'Обим материјала у завичајној библиографији', поднетом на Московској обласној библиографској конференцији 1930. године, границе краја одређује на основу административно-територијалне поделе одговарајућег историјског периода (заселак, сеоска општина, срез, губернија, округ, област итд.). Такво решење он је мотивисао тиме што, прво, административне поделе током дуготрајног временског периода поседују знатну постојаност (тако, на пример, 'јекатеринске' губерније су без значајнијих промена постојале све до 1917. г.), друго, сва званична издања (извештаји установа и др.), сви статистички материјали, издања земства (*земство* – локална племићка самоуправа у Русији – *най. ирев.*) и градова итд. базирани су управо на одговарајућој административној подели ове или оне епохе. Учесници конференције се нису сложили с мишљењем референта. У дискусији о Сивковљевом реферату Н. В. Здобнов је приметио да је за одређивање територијалних оквира приручника потребно за основу узимати савремене административне границе, али уносити у њих исправке узимајући у обзир националне, културно-историјске и економске факторе." Бученков, А. Н. Советское краеведческое библиографоведение. Москва : Книга, 1984, стр. 19–21.

¹⁶ „Завичајне збирке могу бити државне, националне, покрајинске, регионалне, градске, општинске, етничке и друге". Чурчић, М., *нав. дело*, стр. 59.

¹⁷ У прилог оваквој тврдњи иду и неки правни нормативи: „Завичајност је исто што и чланство општине, како то изричито каже пропис." Цвјетковић, Бранко. Држав-

СР Србије из 1977. године је и донео такве прописе који, нажалост, нису у довољној мери заживели. Оснивати завичајне фондове на нивоу испод општинског има сврхе једино у случајевима када постоји јака традиција и богата културна прошлост. Оснивање, пак, фондова на нивоу изнад општинског (окрузи, некадашњи региони, срезови, покрајине...) губи смисао, посебно када су у питању географски удаљене општине где је готово немогуће са дистанце пратити културни живот, мада би могао да постоји изузетак у случајевима неких надопштинских историјских целина каква је, рецимо, Неготинска крајина и сл.

Руске дефиниције

Ево како у руској традицији научник Н. Н. Кушнарeнко види одређење граница завичаја: „Двадесетих година [20. века, прим. аутора] – у периоду процвата завичајне библиографије – *крај* се дефинисао као територија доступна непосредном проучавању, као територија ограничена било природно-географским, било вештачким административним границама као оптимална варијанта њиховог подударања. Под *крајем* се подразумевала физичко-географска, социјално-економска и културно-историјска индивидуалност, регион, где су се формирали одређени економски односи и везе који су за њу (територију) везивали њене житеље.” Потом даје свој покушај дефинисања краја: „Ми сматрамо да је крај – локална територија, место (локално-територијални комплекс) које поседује оформљене природно-историјске границе и који се услед тога развијао на специфичан начин. Настанак краја збива се у конкретно-историјској околности. У једном случају одређујући је географски положај места, у другом – социјално-економски или политички и културни процеси... ...Локални карактер територије одређује се не толико обимом колико природно-историјским особеностима које се разликују од било којих других.”¹⁸ Иако у доброј мери уопштена, оваква дефиниција нам говори да је критеријум физичког простора много мање значајан од природних, историјских, социјалних, економских и осталих. Знаменита руска научница И. И. Михлина у случајевима мењања територије завичаја промовише принцип да се мора сакупљати грађа која се односи на крај за сваки одређени период током своје историје.¹⁹

љанство и завичајност : упутства за практичну примену основних прописа. Београд : [б. и.], 1940, стр. 65.

18 Кушнарeнко, Н. Н., *нав. дело*, стр. 50–51.

19 „За све случајеве промене граница краја може се применити основни принцип: у завичајне регистре и каталоге треба укључити материјале о свим знатно ширим рејонима с којима је током историје био повезан дотични крај – о оним регионима

Досадашња проучавања завичаја

Зашто је, пре свега, значајно проучавати завичај?

На ово питање ћемо само покушати да одговоримо јер исцрпан одговор би подразумевао бављење готово свим облицима људскога знања. У коју год област знања да се зађе, имало би шта да се каже везано за завичај. Завичај се може посматрати са историјског, географског, социолошког, психолошког, зоолошког, ботаничког, геолошког, медицинског, туристичког, уметничког или било ког другог аспекта. Са друге стране, инфраструкције које може да пружи један добро постављен завичајни фонд такође су од непроцењивог значаја и могу бити научне, културне, спортске, образовно-васпитне и многе друге.

Мирослав Бертоша у књизи *Еѿос и еѿнос завичаја* упућује на савремена дешавања у Француској која су радикално променила схватања значаја проучавања завичаја: „Успон регионалне и локалне историографије у Француској и сјајни резултати који су остварени на том плану поклекали су самовјереност историћара ‘опће повјести’ и срушили многе усталјене концепције. Највећи успјеси школе tzv. ‘аналиста’, окупљене око часописа *Annales: Economies – Sociétés – Civilization* који су поклекнули Marc Bloch и Lucien Febvre, а наставио Fernand Braudel, постигнути су на минучиозно и акрибијски израћеним синтезama ућих простора.”²⁰ Овај успех регионалне и локалне историографије проширио се потом и на земље Скандинавије, Италију и Сједињене Америчке Државе.

Историјска наука је, чини се, најзаслужнија за започињање проучавања локалних достигнућа. У западноевропским земљама као што су Француска, Енглеска, Немачка, Италија, Шпанија локалној и регионалној историји се посвећивала значајна пажња још у 19. веку. У Немачкој је настао већ помињани покрет око часописа *Heimat* 1900. године и тамо се „локална историја”, под називом *Heimatsgeschichte* или *Landesgeschichte*, уз „локалну науку” (*Landeskunde*), проучава на универзитетима као научна дисциплина.

Слична ситуација је у Совјетском Савезу, односно Русији где „краеведение” има статус научне дисциплине, налази се у програмима многих

у чији састав је у потпуности или делимично улазио, о оној територији коју је обухватао у одрећеном периоду. При том, ако су поменуће везе биле привремене, онда треба да буде узета у обзир литература само о оним периодима када су те везе постојале.” Михлина, И. Отбор литературы по территориальному признаку в краеведческих пособиях. *Библиография*, 1 (287), 1998, стр. 37.

²⁰ Bertoša, Miroslav. *Etos i etnos zavičaja*. Pula : Čakavski sabor : Istarska naklada ; Rijeka : „Otokar Keršovani” : Edit ; Rovinj : Centro di ricerche storiche, 1985, str. 145.

факултета, а под истим називом већ деценијама, још од 1923. излази и часопис (тада под управом једног од најзначајнијих проучавалаца завичаја Сергеја Ољденбурга). Пре револуције 1917. као да у изразито централизованом монархији није било довољно разумевања за бројне етничке мањине, па се овај проблем није ни постављао. Средином двадесетих година у Лењинграду и Москви се оснивају етнолошки факултети и интересовање за њихове студије је огромно. Само на Кавказу 1927. године битисало је преко 150 организација које су се на овај или онај начин бавиле завичајем.^{21, 22}

²¹ „Наука о крају [или регионологија, прим. прев.] (у СССР) представља свестрано проучавање одређеног дела земље (краја, области, рејона, града, села) првенствено трудом локалног становништва које се врши у тесној вези с општим задацима који стоје пред научним, културно-просветним, наставно-васпитним и педагошким институцијама.” Большая советская энциклопедия. 2. изд. Ленинград : Государственное научное издательство, 1953, стр. 192.

Теоријским истраживањем појма „краеведение” у Русији бавили су се многи: „Наука о крају је релативно млад појам, карактеристичан углавном за Русију. Ако ме памћење не вара, он се први пут појавио почетком 20. века у ‘Академском речнику руског језика’. Међутим, његово садржинско богаћење започело је знатно раније, упоредо с развојем културе руских провинцијалних градова, с појавом државних институција, виших школа, листова, часописа, различитих друштава, кружока итд. Покретачи науке о крају били су интелектуалци који су, не затварајући се у оквиру професионалних интересовања, у своје слободно време с одушевљењем проучавали историју краја. Разуме се, не може се то назвати науком у чистом виду, била су то, у првом реду, комплексна истраживања о различитим странама живота дотичног краја, али су она, несумњиво, хранила академску науку. Мноштво људи било је укључено у тај покрет у годинама пре револуције. Академик Д. С. Лихачов, који се с уважавањем односио према провинцијалној историји и култури, назвао је науку о крају ‘најмасовнијим видом науке’. Општепознато је да је наука о крају, ако се тако може рећи, замешена на осећању патриотизма, али је у научно-сазнајном и просветном погледу она плодотворнија. Не упуштајући се у појединости, подсетићу на то да је крајем двадесетих и почетком тридесетих година овом покрету задат такав смртни ударац, да је он почео да се обнавља тек крајем педесетих година. Све што је било сagraђено на појединим местима – музеји, архиви, личне библиотеке, друштвене организације, кружоци – било је порушено. Што се тиче Перма, довољно је да поменемо чланак ‘Плодови трулог либерализма на Пермском универзитету’, објављен у листу *Правда* од 15. маја 1930. године, са потписом извесног И. Амурског, који је очито био наручен. Страдало је мноштво научника који су се бавили завичајном науком и друштвених делатника и по истом принципу су многи били изложени репресалијама. О томе је почело да се пише, почев од краја осамдесетих година, али ни издалека о свему и о свима који су пострадали... Напомињем да то није први покушај. Године 1991. Државна јавна историјска библиотека објавила је омањи приручник ‘Посленици локалне науке Русије.’” Коган, Е. И. Дань благодарности краеведам. *Совейская библиография*, 4, 2002, стр. 75; „Термин ‘краеведение’ нећемо наћи ни у *Речнику говорног језика* В. И. Даља, ни у *Енци-*

Лариса Александровна Штавдакер, бавећи се проблемом просветитељског деловања и односом према завичају, каже следеће: „Љубав према родном крају, поштовање традиција и обичаја свога народа, брижљив однос према историјским споменицима и природи представљају саставни део опште културе човека и стичу се током васпитања. Управо путем знања можемо да стекнемо уверење да је историја мале домовине непоновљива и уникатна, неодвојива од ‘велике’ историје Русије. Једино знања могу да испуне срца осећањем поноса и бола према земљи на којој живиш. Пробудити интересовање за проучавање локалне историје и културе код широких слојева становништва, пружити могућност продуковања знања о крају – то је управо смисао нашег просветног рада.”²³ Штавдакерова љубав према родном крају сматра саставним делом опште културе сваког човека, дакле као нешто што се подразумева.²⁴ У овом одломку он користи леп и речит појам који ће се у руској литератури често срести – „малая родина”, тј. *мала домовина, оџаџбина*.

Николај Николајевич Шћерба је увео појам *библиоџечное краеведение* који се до тада није појављивао у библиотекарским речницима.²⁵ Претендујући на дефиницију која је највише распрострањена Кушнаренико тврди: „Под ‘краеведением’ подразумева се ‘свестрано проучавање дела земље, града или села и других насеобина настањених локалним становништвом које ово становништво сматра родним крајем’. Према томе, *краеведение* можемо посматрати и као науку и као делатност чији је

*кљодедији Брокхауса и Ефрона; по први пут га налазимо тек у тому на слово ‘К’ недовршеног академијиног Речника руског језика... Али термин који се односи на појам ‘краеведение’ постојао је знатно раније као ‘наука о завичају’, ‘наука о отаџбини’ и др. Осим тога, науку о крају, која представља знања о природи и друштвеном животу наше земље, о отаџбинској историји, можемо да лоцирамо и у времена усмених предања и летописа знатно ширег географског простора.” Шмидт, С. О. Краеведение и книжная культура России. *Библиотековедение*, 2, 2002, стр. 60–61.*

²² Занимљиво је, међутим, да знаменити руски истраживач завичаја Н. Н. Шћерба тврди (1978. године) да у Русији нема дисертација на тему завичајности.

²³ Штавдакер, Л. А. Просветительская деятельность публичной библиотеки в области краеведения. *Информационный бюллетень РБА*, 28, 2003, стр. 158.

²⁴ То, наравно, не мора увек бити тако, и свима су познати случајеви негативног односа према сопственом завичају.

²⁵ „Н. Н. Шћерба је прецизирао појам ‘библиотека наука о крају’ који није фиксиран у речницима библиотекарства. Он је образложио рад библиотеке као центра који обједињује ентузијасте – завичајне научнике који раде у њој или уз њу, центра који представља место за спровођење одређених подухвата на плану завичајне науке и које преузима на себе задатке информатичког, библиографског и методичког обезбеђења научног истраживања завичаја.” Томашева, Е. Н. Библиотекарям-краеведам России. *Советская библиография*, 2, 1997, стр. 36.

предмет проучавања конкретно место, крај.”²⁶ Дуализам *краеведения* као науке и делатности у руској традицији веома је истакнут управо стога што је битан део етнологске науке, тј. етнографије, с једне, и библиотекарске праксе, с друге стране.²⁷

Познато је да је на англоамеричком подручју завичај „homeland” или „native country”, а за проучавање завичаја одговарајући термин је „local history”. *Речник библиојкарскѣ и информационих наука* под одредницом *локална историја* наводи следећу једноставну дефиницију: „Грађа од историјског значаја која се бави проучавањем народа и догађаја на мањем географском подручју као што су град, област или мање место, која укључује новинске исечке, карте, фотографије, плакате, дневнике, лична документа, општинске списе итд.”²⁸ Мајкл Рид у раду *Локална историја данас* наводи једну такође једноставну дефиницију која добро илуструје англоамеричко стављање акцента на људску заједницу. Њега, рекло би се, не занимају физичке, материјалне карактеристике одређеног подручја, већ само човек: „Локална историја се може дефинисати као изучавање раста и развоја, а можда такође и нестајања и пропадања заједнице ниже од оне на националном нивоу, од најстаријих времена до данашњих дана. Ова дефиниција, у којој нема ничег посебно оригиналног, захтева објашњење. Заједница је прикладан термин који се може користити да обухвати окупљање појединаца који се на одређени начин заједно удружују у времену и простору. Могу да је чине сви они људи који живе заједно на једном одређеном месту, као што је село, парохија или град. Њихово удруживање се заправо заснива на физичкој близини, тако да се величина и природа било ког другог облика удруживања може у великој мери разликовати. Три стотине холандских морепловаца, заробљених после Битке код Лоустофта, који су јула 1665. године смештени у изузетно нехигијенске услове у Ипсвичу, у том тренутку су чинили део заједнице тог лучког града Сафолка. Они су свакако правили бројне проблеме градским властима. Али би вероватно много више волели да се тамо нису уопште ни нашли. Са друге стране, под заједницом се може сматрати груписање појединаца одређених према другачијем критеријуму него што је чисто место становања у одређеној регији. Људи удружени на основу заједничког религијског веровања, истих занимања, или заједничког по-

²⁶ Кушнарченко, Н. Н., *нав. дело*, стр. 50.

²⁷ Занимљив је покушај математичког израчунавања квоцијента завичајности И. В. Лукашова (који касније критикује И. И. Михлина). В.: Лукашов, И. В. *Определение краеведческого качества документа. Библиотекосведение*, 3, 1993, стр. 67–75.

²⁸ http://lu.com/odlis/odlis_1.cfm

рекла, значи сви облици подзаједница у оквиру државе, одговарајуће су теме за локалног историчара.”²⁹

Словеначка стручна литература је у значајној мери посвећена проблему појма истраживања завичаја, за разлику од српске која чак и нема адекватан израз за руско „краеведение”, бугарско „краезнанието” или „краеведску работу”, македонску „роднокрајну дејност” или словеначко „домознанство”: „Домознанство, односно проучавање завичаја, јесте израз, који је познат још из 19. века. Иако је сам израз застарео и у словеначком језику се скоро више не употребљава, задржали су га словеначки библиотекари. У библиотекама овај израз означава посебну делатност, која обухвата прикупљање, проучавање, обраду и чување библиотечке грађе која се односи на одређену географску територију, дакле на управљање завичајним фондом.”³⁰

29 Reed, Michael. Local History Today – Current Themes and Problems for the Local History Library. *Journal of Librarianship (London)*, 3, 1975, str. 163. Zanimljivo je da, određujući šta ne ulazi u opseg istraživanja lokalnog istoričara, Rid navodi sledeće argumente koji iz naše perspektive izgledaju neshvatljivo: „Lokalni istoričar bi zato trebalo da se bavi zajednicom ljudi. Granice ove zajednice će za trenutak biti utvrđene, ali je možda pogodno ovog trenutka naznačiti šta se, po definiciji, ne može striktno smatrati lokalnom istorijom. Čini mi se da se industrijska arheologija, rad Kraljevske komisije za istorijske spomenike, knjige Sir Nikolausa Pevsnera 'Engleske građevine', primarno treba baviti rukotvorinama samim po sebi pre nego društvom koje ih je stvorilo. Slično tome, skorašnje buđenje interesovanja za vradžbine, magiju i narodna verovanja, iako čvrsto zasnovano na lokalnoj građi i izvorima, treba verovatno takođe isključiti. Proučavanja ove vrste su bezvredna. Lokalni istoričar uzima od njih ono što mu je potrebno, koristeći njihova otkrića i primenjujući ih na svoju zajednicu, ali oni striktno ne čine lokalnu istoriju.” *Isto*.

30 Šuler Pandev, Simona; Simona Vončina. Domoznanstvo in posebne zbirke v koroški osrednji Knjižnici dr. Franca Sušnika. *Knjižnica*, 49, 3, 2005, str. 68.

Овим питањем посебно се позабавио Бранко Горопевшек: „Израз домознанство је у словеначком језику био веома раширен и актуелан још у прошлом веку (Плетершник) и употребљавао се у вези са интердисциплинарним настојањем да се упозна важност сопственог народа. Са осамостаљивањем појединих научних дисциплина, употреба израза домознанство је у првој половини 20. века била прилично ограничена, а уместо њега почели су да се употребљавају други изрази (културна историја, историја краја...). Због тога ни мало не чуди, да израз домознанство неки језикословци уврштавају међу архаизме, а код многих он буди романтичне конотативне вредности. Домознанство има своје место и у последњем издању Речника словеначког књижевног језика, који га објашњава као **истраживање, проучавање уже домовине**, односно завичаја, а више пута се појављује и његов синоним *домовинознанств*. Треба рећи, да је реч домознанство произашла из немачког назива за предмет **Heimatskunde** односно **Vaterlandskunde**. Дакле, уколико бисмо овај израз превели у целини, закључили бисмо да на немачком језику Heimatskunde означава науку, која се бави проучавањем уже домовине (ДОМО-ЗНАЊЕ). Да је ова реч одавно означавала предмет који је проучавао историјску и географску материју о домовини односно завичају, довољно

Појмовима *домознансџва* и *краеведения* озбиљније се бавио и словеначки научник Славко Кременшек који наводи да се *краеведение* у руско-словеначком речнику преводи као *крајинословје* или *регионалистика*, а да је *краеведческиј музеј* заправо *јокрајински музеј*. И он

нам говори и некадашњи основношколски предмет (данашње познавање природе и друштва). Израз домознанство је данас још увек веома жив и веома раширен у библиотекаској струци, где у последње време добија нов обим и снагу.

Употребљавамо га да бисмо њиме именовали грађу која обухвата историјски, географски, етнолошки, друштвени и културни пулс једног краја, у прошлости и данас (Бреда Погорелец). Тако ће бити и даље, јер бољи израз за именовање такве врсте грађе (још увек) немамо. Узрок, да се израз домознанство толико дуго очувао у словеначком библиотекаству, вероватно лежи и у самој генези бивших студијских библиотека, за чији настанак је један од главних разлога била управо активност везана за проучавање завичаја, и суштинско кормило у њиховом деловању. Иако развој завичајне активности у словеначким библиотекама уопште није био схваћен као широка, интердисциплинарна наука са заокруженом истраживачком методологијом, ипак он значи (или би морао да значи) више од прикупљања, обраде и чувања библиотечке грађе и пружања информација које имају било какву везу са одређеном територијом коју библиотека својом активношћу покрива. Наравно, завичајна активност се након Првог светског рата и даље развијала и проширила и на друге словеначке покрајине. Традиција везана за проучавање завичаја наставила се и након Другог светског рата, посебно са оснивањем студијских, односно покрајинских библиотека, за које је завичајна активност била један од приоритета у раду. Основни циљ је био испунити празнину, односно тежњу, **‘да се и изван главног културног центра омогући научни рад и продубљени културни живот у свим већим (регионалним) крајевима, где се осећа потреба за тим и где постоје услови за настанак и развој таквих библиотека’** (Глазер). Да су при том имали у мислима и формирање завичајног фонда, говори нам тачка три члана 1. уредбе о оснивању студијских библиотека **‘прикупљати књижевну, историјску и фолклорну штапану и рукописну грађу, која се тиче одређеног округа’**... ..Управљање завичајном збирком је тако, данас, део библиотекарске делатности, чији предмет рада је прикупљање, обрада, чување и изнајмљивање **завичајне грађе и завичајно-информацијска активност.**” Goropevšek, V. Domoznanstvo včera, danes, jutri. *Knjižnica*, 39, 3, 1995, str. 62–64.

Нена Жидов се на темељан начин бавила проблемом „домознанства” као школског предмета посматрајући прилике у Словенији, али и у Немачкој и Швајцарској: „У смислу науке, домознанство значи истраживање, проучавање уже домовине, односно завичаја. ‘Као наука разликује се од свих других наука по томе што је ограничена на одређено парче земаљске површине, на његове природне датости, на људе који живе на њој и на историју која се на њему одвија. Оно што је за њу суштинско јесте случајни крај (покрајина) и све што је са њим повезано. Због тога је изразито целовита наука, која све природне и животне просторе једног таквог исечка спаја у заокружену целину из аспекта простора и времена.’... ..Крајем 19. века термин домознанство је у Словенији био активан и повезан са интердисциплинарним трудом да се упозна значај сопственог народа... ..У смислу научног предмета, домознанство је заокружен научни предмет, ‘који све откривене чињенице и спознаје стварног значаја подређује идеји завичаја, а касније – уз све напреднију завичајну диференцијацију – идеји домовине’. Научни предмет домознанство је

примећује да је у Совјетском Савезу *краеведение* представљало читав покрет који је узео маха. Говорећи о блиском односу етнологије и проучавања краја, те о односу значења појмова *краеведение* и *Volkskunde*, каже следеће: „Совјетска етнологија је двадесетих година више пута истицала блискост између етнологије и проучавања домовине, и чак је, можда, заправо било у питању поклапање термина. Совјетска ‘етнографија’ и ‘краеведение’ у највећој мери су оно што Немци означавају изразом Волкскунде. ‘Истина је’, записано је у ревији Етнографија 1929. године, ‘да *краеведение* има шире значење од израза *Volkskunde*, јер, у првом случају, поред проучавања човека у питању је и проучавање природе једног одређеног краја’...”³¹

одређен и као предмет, ‘који садржи сазнање о одређеном простору земаљске површине, природним богатствима која се на њему налазе, о људима који живе и раде на њему, као и о историји, која се на њему одиграла.’... У различитим земаљама домознанство је у различитим периодима имало различито значење. У Немачкој је почело да се афирмише 1844. У вези са истицањем историјског аспекта, појављивали су се и термини као што је културна историја и наука о култури (Kulturkunde). Други су у средиште постављали проучавање човека. Расправе о домознанству су достигле свој врхунац између два рата, а у вези са нацизмом. Након 1945. домознанство је изгубило значај, о њему се говорило још само као о начелу подучавања... У Баварској је 1971. године проучавање домовине поново укључено у основношколску предметну наставу. У Швајцарској је 1950. године уведено само у неке школе, мада су се појавиле различите иницијативе да постане средиште образовних и васпитних активности. Проучавањем домовине би наводно требало оплодити све друге предмете, пре свега у нижим разредима школе.” *Etnologija in domoznanstvo*. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1989, str. 15–16.

„Brockhaus: ‘Домознанство је наука о стварима и вредностима ужег домаћег окружења, која почиње од родне куће и краја и најширу меру достиже у оквиру заокружене покрајине или у опсегу одређеног рода. Интересује се пре свега за природне и историјске специфичности, за настанак и творбу тла, за биљни и животињски свет, за становништво и његове навике и обичаје, за грађевинске споменике, за насеља, за историју и привреду као и за њихов однос према ширим везама у фолклору, привреди итд.’” Židov, Nena. *Domoznanstvo kot učni predmet. Etnologija in domoznanstvo*. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1989, str. 27.

„Као наука, домознанство се разликује од свих других наука по томе што је ограничено на одређени део земаљске површине, на њене природне датости, на људе који бораве на њој, и на историју која се на њему одиграва. Оно што је за њега од суштинског значаја јесте случајни крај (предео) и све што је у вези са њим. Због тога је домознанство свеукупна наука, која спаја све природне и животне територије једног таквог дела земаљске површине у заокружену целину с просторног и временског аспекта.

Као предмет подучавања, домознанство је целовит предмет, који подређује све уочене или уочљиве чињенице и спознаје стварног значаја идеји дома, а касније – уз изразитију ‘домознанску’ диференцијацију – идеји домовине...” Šilih, Gustav. *O pouku domoznanstva. Pedagoški zbornik*, 2, 1955, str. 83.

³¹ Kremenšek, Slavko. *Domoznanstvo, etnologija in politika. Etnologija in domoznanstvo*. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1989, str. 146.

Велика совјетска енциклопедија пратећи корене завичајних истраживања стиже чак до друге половине 18. века и Ломоносова: „Мисао о подстицању месних житеља на проучавање свога краја најпре се зачела код М. В. Ломоносова који је приликом састављања *Маје Русије* желео да је снабде економско-географским и етнографским прегледима сачињеним на основу анкетних података сакупљених из свих крајева руске државе. Развој науке о завичају у Русији започиње од времена формирања ‘Слободног економског друштва’ (1765) и повезан је с делатношћу на проучавању економије и привреде земље. У периоду развоја капитализма у Русији локална научна истраживања често су била повезана с проналажењем нових објеката експлоатације, с колонијалном политиком царске владе у односу према својим ‘покрајинама’.”³²

Д. Стаматовић примећује интензивније бављење завичајном проблематиком у послератном периоду и доводи га у везу с појачаним интересовањем за обнављање и чување културне баштине: „У светском библиотекарству бржи развој завичајних фондова (local collection; Heimatsbestand; краеведческий фонд), стварно вредновање садржаја његових збирки, почиње педесетих година, након другог светског рата, условљен значајним порастом интересовања за упознавањем и историјским истраживањима завичаја, реконструисањем уништених или оштећених споменика културе и људског стваралаштва уопште, за писањем мемоара.”³³ И, заиста, иако је прва завичајна збирка оформљена крајем 19. века, иако је у Немачкој и Русији покрет изучавања завичаја имао своју ренесансу почетком 20. века, све до послератног периода није у значајној мери узело маха оснивање завичајних фондова.

Последњих година све је уочљивији значај завичајних фондова којима се придаје све већа пажња. При Међународној федерацији библиотечких удружења (FIAB) оформљена је њена секција International Asso-

³² Большая советская энциклопедия. 2. изд. Ленинград : Государственное научное издательство, 1953, стр. 193. Посебну улогу енциклопедиста даје оснивању разних друштава у 19. веку: „Велику улогу у руској науци о крају одиграло је Руско географско друштво формирано 1845. године у Петербургу. Напорима истакнутих посленика тог друштва научном проучавању земље придружили су се многи локални староседеоци – познаваоци свога краја и његових природних богатстава. Активирању науке о крају допринела су и друга научна друштва – Друштво љубитеља руске историје и старина (1804), Друштво љубитеља природних наука, астрономије и етнографије (1863) и др.” *Истио*, стр. 193.

³³ Stamatović, Desanka. *Zadaci i značaj zavičajnih fondova u opštinskim narodnim bibliotekama. Savjetovanje o zavičajnim zbirkama u narodnim bibliotekama*. Sarajevo : Narodna biblioteka „Hasan Kikić”, 1987, str. 9.

ciation of Metropolitan City Libraries (INTAMEL) која се бави и проблематиком завичајне збирке.³⁴

Завршне напомене

Питајући се *колико је човеку њојребан завичај* Жан Амери, у истоименом тексту, каже: „Ali šta bi bio Džojcs bez Dablina, Jozef Rot bez Већа, Prust bez Пијеа? I приче о служавки Fransoazi и tetki Leoni у *Potrazi* јесу завичајна књижевност... ...Stoga још једном јасно и гласно: нема ‘novog zavičaja’. Zavičaj је земља детинјства и младости. Ко нју изгуби, увек ће бити изгубљен, па све и да научи да се у туђини више не тетурa као пијан, него да са каквом-таквом сигурношћу ступа по њеном тлу.”³⁵ Амери, дакле, завичају приписује јединственост и немогућност замене новим, другим, а његов губитак сматра ненадокнадивим и болним. На питање из наслова текста прегнантно одговара: „Tim више што мање од њега може да понесе са собом.”³⁶

Одвајкада је човек био примораван да напусти постојбину, било из економских, ратних или некаквих других разлога, својевољно или не. Дешавало се и да се никада не врати назад, али било да је тако или не, постојала је ирационална необјашњива веза с крајем из којег је потекао. Као да се ради о некаквом синдрому изгнанника, синдрому који потиче још од митског изгона из раја. Завичај тада постаје изгубљени рај, што узрокује вечиту неутаживу тежњу за повратком.

Досадашње проучавање завичаја никако се не може сматрати задовољавајућим, ни у локалним као ни у светским размерама. Овом облашћу највише су се, на свој специфичан етнографски начин, бавили у Совјетском Савезу односно Русији, али и тамо је акценат увек био на практичном библиотекарству, а не на теорији. Ова област до сада није подлегла одговарајућем ступњу стандардизације, о томе најбоље говори чињеница да се до данашњих дана није дошло до праве дефиниције основних појмова, да, рецимо у Србији, није дошло до оснивања завичајних фондова у свакој општинској библиотеци, па чак и до тога да позитивни закон који регулише библиотечку делатност уопште не регулише категорију завичајних фондова.

34 Године 1975. ова организација најавила је конгрес на тему завичајних фондова, али се он није одржао.

35 Ameri, Žan. Koliko је човеку потребан zavičaj. *Reč*, 55 (1), 1999, str. 154.

36 *Isto*, str. 152.

Литература

1. Ameri, Žan. Koliko je čoveku potreban zavičaj. *Reč*, 55 (1), 1999, str. 151–159.
2. Anđelković, Mirjana. Dostupnost bibliotečkog materijala zavičajnih zbirki u matičnim narodnim bibliotekama. *Bibliotekarstvo – tradicija i promene : XIII skupština Saveza društava bibliotečkih radnika Jugoslavije, Aranđelovac, maj 1990*. Beograd : Savez društava bibliotečkih radnika Jugoslavije, 1990, str. 99–114.
3. Bertoša, Miroslav. Etos i etnos zavičaja. Pula : Čakavski sabor : Istarska naklada ; Rijeka : „Otokar Keršovani” : Edit ; Rovinj : Centro di ricerche storiche, 1985.
4. Библиотека и краеведение : библиографический указатель литературы за 1997–1998 гг. Санкт-Петербург : Российская национальная библиотека, 2001.
5. Бученков, Алексей Николаевич. Определение понятия „край” в краеведческой библиографии. *Краеведческая работа областных, краевых и республканских библиотек : сборник статей и материалов*. Москва : Государственная библиотека СССР имени В. И. Ленина, 1959, стр. 38–45.
6. Бученков, А. Н. Советское краеведческое библиографоведение. Москва : Книга, 1984.
7. Чурчић, М. Проблеми завичајних збирки САП Војводине и завичајна збирка Библиотеке Матице српске. *Библиотекар*, 29, 1–3, 1977, стр. 59–69.
8. Чурчић, Марија. Проблеми завичајних збирки Војводине и завичајна збирка Библиотеке Матице српске. *Огледи из библиологије*. Нови Сад : Библиотека Матице српске, 1993, стр. 152–161.
9. Etnologija in domoznanstvo. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1989.
10. Фефелова, Н. Российское краеведение в контексте времени. *Информационный бюллетень РБА*, 23, 2002, стр. 95–96.
11. Goropvšek, Branko. Domoznanstvo včera, danes, jutri. *Knjižnica*, 39, 3, 1995, str. 61–79.
12. Hobbs, John. L. Local History and the Library. London : André Deutsch, 1973.
13. Коган, Е. И. Дань благодарности краеведам. *Советская библиография*, 4, 2002, стр. 75–77.
14. Kremenšek, Slavko. Domoznanstvo, etnologija in politika. *Etnologija in domoznanstvo*. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1989, str. 145–154.

15. Кушнаренко, Н. Н. Региональные центры по обеспечению краеведения. *Советское библиотековедение*, 4, 1990, стр. 46–53.
16. Lynes, Alice. How to organize a local collection. London : [s. n.], 1974.
17. Мамонтов, А. В.; В. Николаев; Н. Н. Щерба. Нерешенные проблемы краеведения. *Библиотекарь*, 6, 1972, стр. 16–19.
18. Михлина, И. Отбор литературы по территориальному признаку в краеведческих пособиях. *Библиография*, 1, (287), 1998, стр. 35–39.
19. Општа упутства за рад у завичајној збирци у библиотекама САП Војводине. *Библиотекарски годишњак Војводине : 1988, 1989*, стр. 3–17.
20. Popadić, Gavriilo. Uloga narodne biblioteke u komunikaciji korisnikove zavičajnosti i nove životne sredine. *Bibliotekarstvo – tradicija i promene : XIII skupština Saveza društava bibliotečkih radnika Jugoslavije, Aranđelovac, maj 1990*. Beograd : Savez društava bibliotečkih radnika Jugoslavije, 1990, str. 129–134.
21. Reed, Michael. Local History Today – Current Themes and Problems for the Local History Library. *Journal of Librarianship (London)*, 3, 1975, str. 161–181.
22. Savjetovanje o zavičajnim zbirkama u narodnim bibliotekama. Sarajevo : Narodna biblioteka „Hasan Kikić”, 1987.
23. Стаматовић, Десанка. Завичајни фондови данас. *Стање и перспективе развоја завичајних фондова*. Чачак : Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, 2004, стр. 11–23.
24. Stamatović, D. Zadaci i značaj zavičajnih fondova u opštinskim narodnim bibliotekama. *Savjetovanje o zavičajnim zbirkama u narodnim bibliotekama*. Sarajevo : Narodna biblioteka „Hasan Kikić”, 1987, str. 9–18.
25. Стаматовић, Д. Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским народним библиотекама. *Заједница библиошке*, 10, 2, 1982, стр. 65–82.
26. Стаматовић, Д. Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским народним библиотекама. *Глас библиошке*, 11, 2004, стр. 15–40.
27. Стање и перспективе развоја завичајних фондова : [зборник радова са саветовања библиотекара одржаног 14. и 15. децембара 2000. године у Чачку]. Чачак : Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, 2004.
28. Šilih, Gustav. O pouku domoznanstva. *Pedagoški zbornik*, 2, 1955, str. 82–101.
29. Шмидт, С. О. Краеведение и книжная культура России. *Библиотековедение*, 2, 2002, стр. 60–63.
30. Штавдакер, Лариса Александровна. Просветительская деятельность публичной библиотеки в области краеведения. *Информационный*

- бюллетень РБА*, 28, 2003, стр. 155–158.
31. Šuler Pandev, Simona; Simona Vončina. Domoznanstvo in posebne zbirke v koroški osrednji Knjižnici dr. Franca Sušnika. *Knjižnica*, 49, 3, 2005, str. 67–80.
 32. Щерба, Николай Николаевич. Библиотечное и библиографическое краеведение : сборник последних статей. Москва : Книжная палата, 1995.
 33. Щерба, Н. Н. Понятия „край”, „краеведческая литература” и „краеведческая библиография” применительно к библиографической деятельности государственных библиотек союзных республик. *Советская библиография*, 2 (138), 1973, стр. 58–65.
 34. Щерба, Н. Н. Проблема „край” в краеведении и краеведческой библиографии. *Краеведение в Центральном районе*. Москва : [б. и.], 1974, стр. 51–53.
 35. Томашева, Е. Н. Библиотекарям-краоведам России. *Советская библиография*, 2, 1997, стр. 33–42.
 36. Uputstvo za formiranje zavičajnih zbirki u narodnim bibliotekama. Sarajevo : NUBViH, 1980.
 37. Вукићевић, Дејан. Анализа завичајних фондова матичних библиотека у Централној Србији. *Бележница*, 8, 15, 2006, стр. 21–25.
 38. Vuković-Mottl, Srna. Zavičajne zbirke. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 21, 1–4, 1975, str. 17–25.
 39. Židov, Nena. Domoznanstvo kot učni predmet. *Etnologija in domoznastvo*. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1989, str. 15–22.

THE NOTION OF A HOMELAND AND ITS RESEARCH

Summary

The term homeland is defined through general lexicography and specialized scientific literature, and in order to determine its meaning it is necessary to see it from different perspectives, and to categorize it (nation, religion, language, political organization, institutions, administration, physical and geographical description, history, cultural history, economy, ethnology, a sense of belonging). Determining the borders of the homeland has been problematized; and the research of homelands in Slovenia, Soviet Union (i.e. Russia), and on the Anglo-American territory has been taken into consideration.

Keywords: homeland, research of a homeland, homeland funds

Dejan Vukićević, Ph. D.